

KADI İYAZ, HAYATI, ESERLERİ VE eŞ-ŞİFÂ'SININ ÖZELLİKLERİ

Akif KÖTEN*

I. HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

A. Doğumu ve İlk Tahsilleri:

"Ebu'l-Fadl" lakabıyla meşhur olan Kâdî İyâz, H. 476 / M. 1083 yılında, Cebel-i Târik Boğazı'nın Afrika yakasında bulunan Sebte'de doğdu. Nesebi; İyâz b. Musa b. İyâz b. Amrûn el-Yahsubî es-Sebtî el-Mâlikî'dir. Kâdî İyâz'ın ecdadı, Yemen'in Himyer kabilelerinden (Yahsub b. Malik) olup, Endülüs'e, oradan da Sebte'ye göçetmiş ve buraya yerleşmiştir.¹

Kâdî İyâz'ın memleketi olan Sebte, Endülüs'le Mağrib (Kuzey Afrika) arasında geçiş noktası olduğu için hareketli bir ilim merkeziydi. Zeki, çalışkan ve öğrenme hırslı olan Kâdî İyâz, ilk ilim tahsini böyle bir merkezde tamamlamış, daha sonra bilhassa Endülüs'teki çeşitlilik merkezlerine ilmî seyahatlar yapmak suretiyle dağarcığını genişletmiştir. Kâdî İyâz'ın bu yolculukları sadece öğrenmek için değil, oralarda bulunan alimlere tanışmak, ilmî müzarekeler yapmak, bilgi alış-verişinde bulunmak... gibi gayeler de taşır.²

Kâdî İyâz kendi beldesinde, yedi kıraatıyla Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiş, Sarf-Nahiv ve Arap Edebiyatının bütün önemli kaynaklarını okumuş, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm ... vb. İlimleri ana kaynaklarından öğrenmiştir. Bu, onun ilmî şahsiyetinin, beldesini terketmeden önce olgunlaştığını gösterir.³

* Yard. Doç. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Ebu'l-Kasım Halef b. Abdülmelik İbn Beşküval, Kitâbu's-Sıla (Kahire 1966), II, 454; Ahmet b. Yahya ed-Dabbî, Buğyetü'l-Mültemis (Kahire 1967), 437; Hayrettin ez-Zirikli, el-A'lâm (Beirut 1389/1966, III. Baskı), V, 282.

² el-Makkarî, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed, Ezhâru'r-Riyâd fî Ahbâri Kâdî İyâd (Kahire 1358/1939), III, 8-11.

³ Tancî, Muhammed Tavit, Tertîbu'l-Medârik Mukaddimesi (Rabat 1965), (vâv).

B. Hocaları:

Kâdî İyâz, Mağrib ve Endülüs'te bulunan ve buralara Doğu İslam aleminden gelen değerli alimlerden istifade etmiş, onlarla ilmî müzarelerde bulunmuştur. Kendilerinden ilim öğrendiği, icazet aldığı veya sohbetinde bulunduğu üstadlarına tahsis ettiği "*el-Gunye*" adlı kitabında, hocalarının yüz kadar olduğunu belirtir. Makkarî de (1041/1623) Kâdî İyâz'a tahsis ettiği "*Ezhâru'r-Riyâd fî Ahbâri Kâdî İyâd*" adlı eserinde onun yüz kadar hocadan ilim aldığını belirtir ve bazı hocaları hakkında genişçe bilgi verirken, bazılarını ise sadece ismen bildirir.⁴

Kâdî İyâz'ın hocaları arasında şu isimleri verebiliriz:

1. Kurtuba muhaddislerinin reisi durumunda olan ve Sahihayn (Buhârî ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'leri) ravileriyle ilgili önemli eserleri bulunan Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Ceyyânî el-Gassânî (498/1105).

2. Filozof İbn Rüşd'ün dedesi olan Kâdî Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd (520/1126).

3. Kâdî Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed es-Sedefî (514/1120)

4. Tefsir, Hadis ve Fıkıh konularında kıymetli eserleri olan İbnü'l-Arabî (543/1148)

5. Ebû Bekir Muhammed b. Davud İbn Atiyye...⁵

Hocaları tarafından çok sevilen ve takdir edilen Kâdî İyâz, onların kendisini metheden pekçok sözlerine mazhar olmuş, kendisi de daima hocalarını hürmet ve hayırla yadetmiştir.

C. İlmî Seyahatleri:

Beldesinde ilmî tahsilini tamamladıktan sonra Kâdî İyâz, değişik zamanlarda Endülüs'teki çeşitli ilim ve kültür merkezlerine seyahatler yapmış, oralarda bulunan kıymetli alimlerden istifade etmiştir. Kâdî İyâz, Şark İslam alemine ve oralardaki ilim merkezlerine gidememiş, fakat Endülüs'e gelen doğulu alimler ve doğuya gidip gelen Endülüs'lü alimlerle ilmî temaslar kurmak suretiyle şarkın ilmî mahsüllerinden istifade etmiştir. Mesela yukarıda hocaları arasında zikrettiğimiz Sadeî, Mekke, Medine, Basra, Şam, Mısır, İskendireye vb. İlmî merkezlere seyahat etmiş ve Bağdat'ta beş sene kalarak Endülüs'e dönmüş bir alimdir. Kâdî İyâz kendisinden çok istifade etmiş ve ondan Şark'ı öğrenmiştir.⁶

⁴ el-Makkarî, a.g.e., III, 59; İbn Hallikân, Vefeyâtü'l-A'yân (Beyrut 1397/1977), III, 485.

⁵ Aynı yer.

⁶ el-Makkarî, a.g.e., III, 8-11; İbn Beşkuvâl, a.g.e., 73, 174, 440, 453.

D. Zühd ve Takvası:

Dinine bağlı, sağlam inançlı ve gayret-i diniyyesi kuvvetli olan Kâdî İyâz, farzların yanında nafîle ibadetlere de devam eden bir kimseydi. Çokça oruç tutar, geceleri namaz kılar, gecenin son kısmında Kur'ân'dan birer cüz okurdu. Gücü yettiği kadar buna devam etmiştir. Dinî ve ictimâî görevleri hiçbir zaman onu ilmî çalışmalardan alıkoymuyor, bütün bu ibadet ve resmî görevlerinin yanında, kitaplarıyla içiçe yaşıyor, okuyor, tartışıyor veya yazıyordu.⁷

Kur'ân ve Sünnet'e son derece bağlı olan Kâdî İyâz, Hz. Peygamber'e (S.A.V) olan sevgisini de "ŞİFA" gibi sahasında emsalsiz olan bir eserde dile getirmiştir.

E. Kaza Görevleri ve Siyâsî Hayatı:

İlimde belirli bir seviyeye gelen Kâdî İyâz, H. 515 / M. 1121'de 38 yaşındayken Sebte Kadılığı görevine tayin edildi. Bu görevi uzun bir süre başarıyla devam ettiren Ebu'l-Fadl, 531/1137'de Endülüs-Gırnata kadılığına tayin oldu. Murabıt hükümdakı Taşfîn b. Ali ve taraftarlarının zulüm ve haksızlıklarına karşı çıkınca bu görevden alınan Kâdî İyâz, 532/1138'de tekrar Sebte Kadılığı'na döndü. Sebte'deki ikinci kadılık görevi 539/1144 yılına kadar devam eden Kâdî İyâz, hayatının son günlerini geçirdiği sürgün hayatında da kadılık görevine devam etti ve "Kâdî" ünvanıyla anılmayı hak ederek bu dünyadan ayrıldı.⁸

Kadılık görevi esnasında devlet erkanı ile halk arasında adeta köprü vazifesi gören Kâdî İyâz, ne halka zulmetmiş ne de devlet erkanı karşısında ezilip büzülmüştür. Hakkı ve haklıyı daima desteklemiş ve bunu yaparken de asla "levmete lâim"den çekinmemiştir. Kaza görevleri yanında ilmî çalışmalarını da devam ettiren Kâdî İyâz'ın, kaza ile ilgili müstakil eserleri de vardır.

Hayatının son devreleri Murabıtların zayıfladığı, Muvahhidlerin bölgeye hakim olmaya başladığı bir devreye rastlar. Muvahhidlerin bazı görüşleri Ehl-i Sünnet akidesine uygun olmadığını gören Kâdî İyâz, önce ilmi planda, daha sonraları aktif siyasi hayatta onlara muhalefet etti. Halk, Muvahhidlere karşı başlattığı Sebte İsyânlarında Kâdî İyâz'ı kendilerine lider seçti. 542/1147'de Muvahhid lideri Abdülmümin, isyanı bastırıp Sebte'yi zabtedince Kâdî İyâz'ı Marakeş'e sürgüne gönderdi. Yki defa tekrarlanan Sebte isyanının ikisinde de halkın lideri Kâdî İyâz idi.⁹

⁷ Tancî, a.g.e., (he).

⁸ el-Makkari, a.g.e., III, 10-11; İbn Haldûn, Kitâbu'l-lber (Beyrut 1391/1971), VI, 230.

⁹ İbn Haldûn, a.g.e., VI, 230-233; İslam Ansk. Sebte Maddesi.

F- Ölümü

Sürgünde bulunduğu günlerde de kadılık görevine devam eden Kâdî İyâz, 544/1149'da Marakeş'te vefat etti. Muvahhidler tarafından zehirlenerek öldürüldüğü söyleniyorsa da bu doğru değildir. Kabri, Marakeş halkının teberrüken ziyaret ettiği yedi türbeden biridir.¹⁰

II- ESERLERİ

Başarılı bir kadı olmanın yanında velud bir müellif de olan Kâdî İyâz, kıymetli eserler yazmıştır. Eserlerinden bazıları bugün hala insanların ellerinde dolaşmaktadır. Biz burada Kâdî İyâz'ın eserlerinin tamamını değil daha çok matbu ve önemli olanlarını kısaca, bunlardan *eş-Şifâ* adlı eserini genişçe tanıtmaya çalışacağız.

A. İkmâlü'l-Mu'lim bi Fevâidi Müslim:

Hadis külliyyatının en kıymetli kaynaklarından Müslim'in (264/877) Sahih'inin şerhi olan bu eserde Kâdî İyâz, İmam Mâzerî'nin (536/1141) Müslim üzerine yazdığı "*el-Mu'lim fi Fevâidi Müslim*" adlı şerhde gördüğü eksiklikleri tamamlamaya çalışmıştır. Müslim şerhlerinden günümüze ulaşanların en eskisi olan bu iki eser bilhassa Kâdî İyâz'ın İkmâl'i, hadis edebiyatının orijinal ve faydalı eserlerindedir. Müslim'in en geniş ve yaygın şerhi konumundaki Nevevî'nin (v. 676) *el-Minhâc*'ına büyük çapta malzeme kaynağı olan bu eser, halen kütüphanelerde yazma halinde bulunmaktadır.¹¹ Bu eserle ilgili basılmamış bir çalışmamız vardır.

B- el-İlmâ' fi Zabtî'r-Rivâyeti ve Takyîdi's-Semâ'

Usûl-i hadise dair olan bu eserinde Kâdî İyâz, bu sahadaki dağınık bilgileri topladığını belirtir.¹² Bu eser es-Seyyid Ahmed es-Sakr tarafından tahkikli olarak 1969'da Kahire'de neşredilmiştir.

C. Meşâriku'l-Envâr alâ Sıhâhi'l-Âsâr:

Kâdî İyâz bu eserinde Muvatta, Buharî ve Müslim'de geçen müşkil, mübhem ve garib kelimeleri bir kaç katagoride alfabetik olarak açıklar. Eser matbudur. (Fas 1328/1910, 1333/1915).

¹⁰ İbn Hallikân, a.g.e., III, 485; İA, Kâdî İyâz ve Marakeş Mad.

¹¹ Bazı nüshaları: Nuru Osmaniye, 1035; Ragıp Paşa, 310; Fatih 96I; Bursa Hüseyin Çelebi, 164 ...

¹² Kâdî İyâz, İkmâlü'l-Mu'lim, Nuru Osmaniye ktp, nr.. 1036, v. 9a.

D. Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik:

Bu eserinde Kâdî İyâz, kendi asrına kadar olan zaman içinde yaşamış Malikî alimleri, mezheb imamı olan İmam Malik'ten (179/795) başlayarak tabakalarına göre tasnif etmiş ve onlar hakkında bilgi vermiştir. Katip Çelebi'nin, kendi asrına kadar bir benzerinin telif edilmediğini söylediği bu eser, merhum M. Tavit et-Tancî tarafından neşre hazırlanmış ve Kâdî İyâz'ın hayatı ve eserleri hakkında çok kıymetli bilgiler ihtiva eden bir takdim ile Fas'ta 1384/1965/1970 yıllarında neşredilmiştir. Bu eser, Dr. Ahmet Bekir'in tahkikiyle de 1384/1966'da Beyrut'ta neşredilmiştir.

E. Buğyetu'r-Râid limâ Tezammenehû Hadîsu Ümmi Zer mine'l-Fevâid:

Hız. Aişe'den rivayet edilen ve pek çok garib kelime (kullanılışı yaygın olmadığı için manası pek çok kimse tarafından bilinmeyen) ihtiva eden, meşhur Ümmü Zer hadisinin şerhidir.¹³ Arab Edebiyatı yönünden de çok kıymetli olan bu eser üzerinde Doç. Dor. M. Yaşar Kandemir doktora çalışması yapmıştır. Bildiğimiz kadarıyla eser basılmamıştır.

F- İhtisâru Şerefi'l-Mustafâ

Şifâ'yı telif ederken Kâdî İyâz, Ebû Sa'd Abdülmelik b. Muhammed en-Nisaburî'nin (406/1015) Şerefu'l-Mustafâ isimli eserinden istifade etmek ister. Fakat bu kitabı çok geniş ve uzun bulduğundan, daha kolay yararlanabilmek için bunu ihtisar eder.¹⁴ Şifâ için bir ön hazırlık olan bu eser matbu değildir.

G- es-Seyfu'l-Meslûl alâ Men Sebbe Ashâbe'r-Rasûl:

Ashab-ı Kiram'a hakaret eden, dil uzatanların dindeki yeri ve onlara verilecek cezalarla ilgili bir eserdir.¹⁵ İleride görüleceği üzere Şifâ'nın en son babının bir bölümü de ashaba hakaret edenler hakkındadır. Bu yönüyle bu eser, ya Şifâ'nın bir bölümünün mufassal bir hali veya ona hazırlık olan bir çalışma olarak dikkat çekmektedir.

¹³ Tancî, a.g.e., (kb).

¹⁴ Tancî, a.g.e., (kb).

¹⁵ Katip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn (İstanbul 1971), II, 1018; İsmail Paşa, Hediyyetu'l-Ârifin (İstanbul 1951), I, 805.

H. Kaza ile İlgili Eserleri:

Uzun süre kadılık görevi yapan Kâdî İyâz'ın gerek kadılığı esnasında, gerek diğer zamanlarda kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplardan oluşan eserleri vardır. Fakat bunların çoğu müsvedde halinde kalıp müstakil birer eser hüviyeti kazanamamıştır. Bunların yanında, kaza usûlü ile ilgili müstakil eserleri de vardır.

Kâdî İyâz'ın eserlerinin adedini otuza kadar çıkarmak mümkünse de bunların bir kısmı, birbirine yakın konular ve isimlerdedir. Bir kısmı da, müsvedde halinde kalıp gün ışığına çıkmamıştır. Bütün bunlara rağmen Kâdî İyâz'ın *İkmâl*, *Şifâ*, *Meşârik*, *Tertîb*, *Buğye*... gibi eserleri, hem onun ilmi kudretini, hem de velud bir müellif olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

III. eŞ-ŞİFÂ BI TA'RÎFİ HUKUKÎ'L-MUSTAFÂ

Kâdî İyâz'ın en meşhur ve ismini en çok duyuran eseri *Şifâ*'sıdır. Bu kıymetli eser hakkında "benzeri yazılmamış", "konusunda şimdiye kadar bir misli telif edilmemiş faydalı bir eser", "meşayıhtan, müsibet günlerinde *Şifâ* ile meşgul olmanın faydalı bir şey olduğu işitilmiştir"¹⁶ gibi medhedici değerlendirmeler yapılmıştır.

A. Telif Sebebi:

Bazıları Kâdî İyâz'dan; Rasulullah'ın (sav) değerini, O'na karşı beslenmesi gereken tazim duygularının neler olduğunu, bu büyük görevi yerine getirmeyen veya O'na dil uzatanların dinî hükmünün ne olacağını ... belirten bir eser yazmasını ısrarla isterler. Ardı arkası kesilmeyen bu istekler karşısında, çok zor bir iş olmasına rağmen böyle bir kitap telifine karar verir ve buna başlar.¹⁷ Bu konuda yazılmış önceki eserlerden de istifade ederek bu kıymetli eseri ortaya çıkarır.

B. Tertibi ve Bölümlerine Göre Konuları:

Şifâ, bir mukaddime ve dört kısımdan meydana gelir. Kısımla bablara, bablar da fasıllara ayrılarak konular işlenmiştir. Her kısmın başında da, o kısım ile ilgili bir giriş yer alır.

1. Mukaddime: Kitabın başında Kâdî İyâz, Allah'a (cc) hamd ü sena ve Rasûlüne (sav) salât ü selamdan sonra bu kitabı niçin telif ettiğini belirtir.

¹⁶ Taşköprüzade Ahmed Efendi, *Miftâhu's-Saâde*, II, 149.

¹⁷ Kâdî İyâz, *eŞ-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ* (Kahire 1369/1950), I, 3-4.

Bundan sonra kitapta ele alacağı konuların kısım, bab ve fasıllar halinde dökümünü yapar.¹⁸

2. Birinci Kısım: Allah Teala'nın, sözle ve fiilî olarak Hz. Peygamber'in şanının yüceltmesi hakkındadır. Bu kısım dört babdır:

a) I. Bab: Allah'ın, O'nu övmesi ve yüce katındaki değerinin büyüklüğünü açıklaması. Bu bab 10 fasıldır.

b) II. Bab: Allah'ın, yaratılış ve ahlak yönünden bütün güzellikleri O'nun şahsında tamamlaması, dinî ve dünyevî bütün üstünlükleri uyumlu bir şekilde O'nda toplaması. Bu bab 27 fasıldan müteşekkildir.

c) III. Bab: Rasulullah'ın (sav) Rabbinin indindeki kıymetini ve değerini ifade eden sahih ve meşhur haberler ve Allah'ın iki cihanda yalnız O'na bahsettiği şerefler. Bu bab 12 fasıldır.

d) IV. Bab: Gösterdiği mucizeler ve akıllara durğunluk veren hususlarda Allah'ın O'nu muvafık kılması, birçok özellik ve kerametlerle şereflendirmesi. Bu bab 30 fasıldır.¹⁹

3. İkinci Kısım: İnsanların Hz. Peygamber'e karşı görevleri: Bu kısım dört babdır:

a) I. Bab: Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanma, O'na itaat ve yolundan gitmenin farz oluşu. Bu bab 5 fasıldır.

b) II. Bab: Rasulullah'ı sevmek ve öğütlerini dinlemenin gerekliliği. Bu bab 6 fasıldır.

c) III. Bab: Emirlerine saygı, şahsına hürmet ve iyiliğin gerekliliği. Bu bab 7 fasıldır.

d) IV. Bab: Rasulullah'a salât ü selam getirmenin farziyeti ve fazileti. Bu bab 10 fasıldır.²⁰

4. Üçüncü Kısım: Peygamber hakkında düşünülmesi ve söylenmesi caiz ve müstahil olan (olması, yapılması mümkün olmayan) şeyler ve O'na ifade edilmesi doğru olan beşerî işler. İki babdan oluşan bu kısmın, kitabın en değerli bölümü ve bütün bölümlerin özü olduğunu belirten Kâdî İyâz, bundan önceki kısımların bu kısmı bir giriş olduğunu söyler.²¹

a) I. Bab: Dinî işlere aittir ki, bu konuda söz "ismet" ile ilgilidir. Bu bab 16 fasıldır.

¹⁸ Kâdî İyâz, a.g.e., I, 1-7.

¹⁹ Kâdî İyâz, a.g.e., I, 7-249.

²⁰ Kâdî İyâz, a.g.e., II, 1-78.

²¹ Kâdî İyâz, a.g.e., I, 6.

b) II. Bab: Hz. Peygamber'in dünyevî ahvalinde bulunması caiz olan beşeri vasıflar hakkında olan bu bab 9 fasıldır.²²

5. Dördüncü Kısım: Rasulullah'a dil uzatan veya O'na bazı eksiklikler izafe edenler hakkındaki hükümlerle ilgili olan bu kısım iki baba ayrılır:

a) I. Bab: Kinaye yoluyla veya açık bir şekilde O'na dil uzatma veya itibarını sarsma konularını açıklayan bu bab 10 fasıldır.

b) II. Bab: O'na iftira ve eziyet eden ve itibarından düşürenlerin dindeki hükmü ve böylelerine verilecek cezalar hakkındadır. Mukaddime 10 fasıl diyorsa da bu bab 5 fasıldan ibarettir.

Dördüncü kısmın bu iki babına Allah'a, Peygamberlerine, Meleklerine, Kitaplarına, Hz. Peygamber'in aile ve ashâbına dil uzatanların dinî hükmü hakkında üçüncü bir müstakil bab daha ilave edilmiş, böylece bu bölüm diğer bablarıyla güzel bir bütünlük arzeder hale gelmiştir.²³

Yukarıda ana başlıklarını verdiğimiz konular güzel bir insicam içinde işlenmiş, meseleler ayet ve hadislerle açıklanmıştır. Bunun içindir ki, yüzlerce yıldan beri bu kitap insanların elinden düşmemiş, tazeliğini ve canlılığını yitirmemiştir. Konuların tathılığ ve üslubunun akıcılığı okuyucuyu sürüklemekte ve ona, Peygamber sevgisini, O'na karşı olan görev ve sorumluluklarını, O'nun değerini çok güzel bir şekilde öğretmektedir. İşte bu vasıflarıyladır ki Şifâ, okuyan müminler için hakikaten manevî bir şifâ kaynağı olmaktadır. Maddî hastalıkların tedavisi kolay ve çoğu kere mümkündür. Fakat bazı manevî hastalıklar vardır ki, bunların tedavisi ya çok zor veya imkansızdır. İsmiyle müsemma olan bu kitap, müminleri böyle hastalıklara düşmekten korumakta ve onlara, insanlık aleminin en güzel örneği olan Rasulullah'ın değerini öğretmektedir.

C. Şifâ'daki Hadisler:

Kâdî İyâz, Şifâ'da hadisleri çoğu defa kendisine kadar ulaşan senedlerle rivayet eder.²⁴ Diyebiliriz ki bunlar, sened rivayetinin son örneklerindedir. Fakat bazan hadis ve haberleri senedsiz olarak ilk kaynağına atfen (muallak olarak) zikrettiği de vakidir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bütün bu tertib güzelliği ve muhteva zenginliğine rağmen Kâdî İyâz'ın, Şifâ'da naklettiği hadis ve haberler arasında zayıf olanlara ve az da olsa

²² Kâdî İyâz, a.g.e., II, 79-186.

²³ Kâdî İyâz, a.g.e., II, 186-271.

²⁴ Kâdî İyâz, a.g.e., II, 13, 14.

mevzu hadis ve haberlere (söylemediği halde Rasulullah'a izafa edilen söz, fiil ve takrirler) rastlanabilmektedir.²⁵

Bu ve benzeri sebeplerden dolayı daha sonraları, *Şifâ*'nın hadisleriyle ilgili müstakil çalışmalar yapılması zarureti doğmuştur. Bu çalışmaların en önemlisi şüphesiz ki, Celalüddin es-Suyutî'nin (911/1505) *Menâhîlu's-Safâ fî Tahrîci Ehâdisi's-Şifâ* adlı eseridir. *Şifâ*'daki hadis ve haberlerin tahrîci olan bu eserde Suyutî, kaynağı belli olmayan hadis ve haberlerin rivayet edildiği kitapların ismini vermekte, değişik sened ve rivayetleri olan hadislerin başka rivayetlerini zikretmekte ve bazı hadislerin ravilerinin durumunu açıklamaktadır. 1326 hadis ve haberin tahrîcinin yapıldığı bu eser²⁶ üzerine haşiyeye yazanlar da olmuştur. Semir el-Kâdî'nin tahkikiyle 1408/1988 yılında Beyrut'ta, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye tarafından yapılan neşrinde tahrîc edilen hadislerin geçtiği kitapların cilt ve sayfa numaraları da verilmiştir. 1276/1859'da Mısır'da *Şifâ* ile beraber basılmış olan *Menâhîlu's-Safâ*'nın tahrîcileri, 1977'de İstanbul'da neşredilen *Şifâ* tercümesinde dipnotlar halinde verilmiştir.

D. Şifâ Üzerine Yapılan Diğer Çalışmalar:

Kâdî İyâz'ın bu kıymetli eseriyle ilgili şerh, ihtisar, telhis, tahrîc türü çalışmalar yapılmıştır. Mahtût (yazılı halde olup, henüz tabedilmemiş kitap) olduğu dönemlerde dahi insanların elinde pekçok nüshası bulunan böyle bir eser üzerinde bazı çalışmaların yapılmış olması gayet normaldir. *Şifâ* üzerinde yapılan çalışmaların yirminin üzerinde olduğunu belirtirsek, alimlerin ona ne kadar değer verdiğini daha kolay anlarız.

Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*'da *Şifâ* üzerine şerh, ihtisar, telhis... türünden eser yazan 22 müellifin ve kitaplarının isimlerini verir.²⁷ Bağdatlı İsmail Paşa da *Zeyl*'de bunlara üç isim daha eklemektedir. *Şifâ* üzerine yapılan çalışmalar bundan da fazladır. *Şifâ*'nın en yaygın şerhlerinden biri Aliyyü'l-Kâri'nin şerhiyle bu konuyu tamamlayalım. Osmanlılar zamanında en çok okunan *Şifâ* şerhi olan bu kitap, 1257/1841'de Mısır'da, 1264/1848, 1285/1868, 1290/1873, 13074/1889, 1309/1891, 1316/1898 tarihlerinde de İstanbul'da tabedilmiştir.

E. Şifâ'nın Baskıları:

Şifâ müstakil olarak da birkaç defa tabedilmiştir. Bunlardan bazıları şu baskılardır: 1276/1859 (taş basma), 1295 Mısır, 1264/1848, 1290/1873,

²⁵ Kâdî İyâz, a.g.e., I, 99-100, 104, 105,...

²⁶ Celalüddin es-Suyutî, *Menâhîlu's-Safâ fî Tahrîci Ehâdisi's-Şifâ*, tahk: Semir el-Kâdî, Beyrut 1408/1988.

²⁷ Katip Çelebi, a.g.e., II, 1053-1055.

1293/1876, 1312/1894 ... İstanbul, 1887, 1305, 1313/1895. 1329 Fas²⁸, 1276 Hindistan²⁹, 1369/1950 Mısır, tahkikli olarak (M. Emin Karaali - Üsâme er-Rifâi - Cemal es-Seyrean - Nureddin Karaali) Dımeşk'te, tsz., Muhammed Ali Bicâvî tahkikiyle 1977'de Kahire'de basılmıştır.

Şifâ, Türkçe'ye de tercüme edilmiştir. Bunlardan biri, İbrahim Hanîf'in kelime ve ibare tercümesi şeklinde olup dört cilt (iki mücellid) halinde Osmanlıca olarak 1896'da İstanbul'da basılmıştır. Arapça bilmeyenlerin faydalanması mümkün olmayan bu tercüme -tercüme demekten ziyade şerh demek daha doğrudur-, Aliyyü'l-Kârî'nin meşhur şerhinden istifade edilerek yapılmıştır.

Naim Erdoğan ve Hüseyin Erdoğan tarafından yapılan *Şifâ* tercümesi, Ali İhsan Yurt tarafından hadisleri tahrir edilerek (Suyutî'nin *Menâhil*'inden istifadeyle) dipnotlar halinde verilmek suretiyle 1977'de İstanbul'da basılmıştır. İstifade yönüyle bir önceki tercümeden daha verimli olmasına rağmen bu tercümenin de dili ağırdır. Kanaatimizce *Şifâ*'yı özet halinde ve daha anlaşılır bir dille Türk okuyucusunun hizmetine sunmak çok faydalı bir hizmet olacaktır.

Satırlarımıza Kâdî İyâz'ın *Şifâ*'sının değerini çok güzel anlatan Arapça bir şiirin tercümesiyle son verelim:

Kazandın Adn Cennetlerini ey İyâz,

Bedel olarak yazdığın kitabın.

Onda zikrettiğin hadisler sahihtir,

Ve o, kalbinden hastalık olana şifadır.³⁰

²⁸ İsmail Paşa, Bağdatlı, İzâhu'l-Meknûn fî Zeyli Keşfi'z-Zünûn (İstanbul 1972), II, 52.

²⁹ Ömer Ferruh, Târîhu'l-Edebi'l-Arabî (Beyrut 1982), I, 295.

³⁰ Katip Çelebi, a.g.e., II, 1055.